

INKLYUZIV TA'LIMDA REFLEKSIV FAOLIYAT ORQALI O'Z-O'ZINI PERSONALIZATSIYALASHNI RIVOJLANTIRISH

Shamsiddinova Adiba Muzaffar qizi

Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada inklyuziv ta'lim jarayonida refleksiv faoliyat orqali shaxsning o'z-o'zini personalizatsiyalash mexanizmlarini rivojlantirish masalalari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv asosida har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida refleksiya tushunchasining pedagogik mohiyati, uning inklyuziv ta'limdagi o'rni hamda o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri o'rganildi. Shuningdek, refleksiv faoliyat orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'zini anglash, o'z faoliyatini baholash va individual rivojlanish strategiyalarini shakllantirish imkoniyatlari yoritildi.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, refleksiv faoliyat, personalizatsiya, o'z-o'zini rivojlantirish, pedagogik refleksiya, individual yondashuv, kompetensiya, innovatsion pedagogika.*

РАЗВИТИЕ САМОПЕРСОНАЛИЗАЦИИ ЧЕРЕЗ РЕФЛЕКСИВНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: *В данной научной статье с научно-педагогической точки зрения анализируются вопросы развития механизмов самоперсонализации личности через рефлексивную деятельность в процессе инклюзивного образования. В современной системе образования одной из актуальных задач является учет индивидуальных потребностей, способностей и психологических особенностей каждого учащегося на основе инклюзивного подхода. В ходе исследования изучалась педагогическая сущность понятия рефлексия, ее роль в инклюзивном образовании, а также влияние на личностное развитие учащихся. Освещались также возможности самостоятельного мышления, самореализации, оценки собственной деятельности и формирования у учащихся индивидуальных стратегий развития посредством рефлексивной деятельности.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, рефлексивная деятельность, персонализация, саморазвитие, педагогическая рефлексия, индивидуальный подход, компетентность, инновационная педагогика.*

DEVELOPMENT OF SELF-PERSONALIZATION THROUGH REFLEXIVE ACTIVITIES IN INCLUSIVE EDUCATION

Annotation: *In this scientific article, issues of development of the mechanisms of self-personalization of the individual through reflexive activity in the process of inclusive education are scientifically and pedagogically analyzed. In the modern educational system, taking into account the individual needs, abilities and psychological characteristics of each student on the basis of an inclusive approach is one of the urgent tasks. During the study, the pedagogical essence of the concept of reflection, its role in inclusive education and its impact on the personal development of students were studied. Also, through reflexive activity, the possibilities of independent thinking, self-awareness, self-assessment and the formation of individual development strategies were highlighted in students.*

Keywords: *inclusive education, reflexive activity, personalization, self-development, pedagogical reflection, individual approach, competence, innovative pedagogy.*

KIRISH

Bugungi globalashuv jarayonida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir shaxsning individual imkoniyatlarini yuzaga chiqarish va uning jamiyatda munosib o'rin egallashiga ko'maklashishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida rivojlanmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyat yaratishni, ularning individual ehtiyojlarini hisobga olishni hamda ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlashni nazarda tutadi [7].

O'zbekiston Respublikasida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilib, 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi [6]. Ushbu konsepsiya asosida imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiyalash, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va ta'limning individuallashtirilgan modelini shakllantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda.

Inklyuziv ta'limda reflektiv faoliyat alohida ahamiyat kasb etadi. Refleksiya shaxsning o'z faoliyatini tahlil qilishi, o'z imkoniyatlarini baholashi va kelajakdagi rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashiga xizmat qiladi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlashda reflektiv metodlar o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda ularning shaxsiy faolligini kuchaytiradi.

Reflektiv faoliyat orqali o'z-o'zini personalizatsiyalash tushunchasi o'quvchining o'z ehtiyojlari, qiziqishlari va individual imkoniyatlari asosida ta'lim trayektoriyasini shakllantirishini anglatadi. Bu esa inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, differensial yondashuv va reflektiv metodlar yordamida o'quvchilarning individual rivojlanishini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari kengaymoqda [4].

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Inklyuziv ta'lim va reflektiv faoliyat masalalari zamonaviy pedagogika, psixologiya hamda ijtimoiy fanlarning dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida olib borilgan ilmiy izlanishlarda inklyuziv ta'limning nafaqat

ta'limiy, balki ijtimoiy, psixologik va shaxsiy rivojlantiruvchi ahamiyati ham keng yoritilgan. Ayniqsa, refleksiv faoliyat orqali o'quvchilarning o'z-o'zini anglash, o'z imkoniyatlarini baholash va shaxsiy rivojlanish strategiyasini shakllantirish jarayonlari ilmiy jihatdan chuqur tadqiq etilmoqda.

Pedagogik adabiyotlarda "inklyuziv ta'lim" tushunchasi barcha bolalar, jumladan nogironligi bo'lgan yoki alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarning umumiy ta'lim tizimida teng huquqli ishtirokini ta'minlashga qaratilgan pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi. UNESCO tadqiqotlarida inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari sifatida tenglik, insonparvarlik, diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik va individual yondashuv alohida ko'rsatib o'tilgan [1]. Tadqiqotchilar inklyuziv ta'limni demokratik jamiyatni shakllantirishning muhim vositasi sifatida baholaydilar.

UNICEF tomonidan chop etilgan ilmiy hisobotlarda inklyuziv ta'limning bolalarning psixologik rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'siri tahlil qilingan. Hisobotlarda qayd etilishicha, inklyuziv muhitda ta'lim olgan o'quvchilarda kommunikativ ko'nikmalar, hamkorlikda ishlash malakalari va ijtimoiy faollik darajasi yuqori shakllanadi [2]. Shu bilan birga, refleksiv faoliyat o'quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirish va o'z-o'zini boshqarish kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qilishi ta'kidlangan.

Refleksiya tushunchasi dastlab falsafiy kategoriya sifatida shakllangan bo'lsa-da, keyinchalik pedagogika va psixologiyada mustaqil ilmiy yo'nalishga aylandi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda refleksiya shaxsning o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va baholash jarayoni sifatida talqin qilinadi. A.V. Xutorskoy refleksiyani ta'limning ajralmas qismi deb hisoblab, u o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va o'z faoliyatini boshqarish kompetensiyasini rivojlantirishini ta'kidlaydi [3]. Muallif refleksiv ta'lim texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va shaxsiy mas'uliyat hissi shakllanishini asoslab bergan.

Jahon pedagogikasida D. Schönning refleksiv amaliyot nazariyasi ham alohida ahamiyatga ega. Olim pedagogik faoliyatda "reflection-in-action" va "reflection-on-action" tushunchalarini ilgari surib, pedagogning o'z amaliy faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilishi kasbiy rivojlanishning asosiy omili ekanligini ko'rsatadi [Schön, 2016, 73-b.]. Ushbu yondashuv bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimida ham keng qo'llanilmoqda.

Mahalliy pedagog olimlar tomonidan ham inklyuziv ta'limning nazariy va metodologik asoslari bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Jumladan, Siddiqov va Boymirzayevalar inklyuziv ta'limda qo'llaniladigan innovatsion metodlarni tahlil qilib, refleksiv faoliyat o'quvchilarning kognitiv va kommunikativ rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini qayd etadilar [3]. Mualliflarning fikricha, refleksiv metodlar orqali o'quvchilarning darsdagi faolligi ortadi, o'ziga bo'lgan ishonchi mustahkamlanadi hamda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Xolmo'minova va Abdisamatovalar inklyuziv ta'limning nazariy-metodologik asoslarini o'rganar ekan, ta'limni individuallashtirish jarayonida refleksiv faoliyat muhim pedagogik mexanizm ekanligini ta'kidlaydilar [4]. Tadqiqotchilar refleksiv faoliyat o'quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytirishi, o'z imkoniyatlarini anglashga

yordam berishi hamda shaxsiy rivojlanish strategiyasini shakllantirishini ilmiy asoslab berganlar.

Turayev va Sherova bo'lajak pedagoglarni inklyuziv ta'lim muhitida kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyalarini tadqiq qilib, refleksiv yondashuv pedagoglarning professional kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini qayd etgan [5]. Ularning fikricha, refleksiya pedagogning o'z faoliyatini tanqidiy baholashi, metodik xatolarni aniqlashi va individual yondashuv asosida ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Raxmatullayeva va Eshmamatovalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va "Yo'l xaritasi" tahlil qilingan. Mualliflar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda pedagogik personalizatsiya va refleksiv faoliyatning ahamiyatiga alohida urg'u berganlar [7]. Tadqiqotlarda ta'limning individuallashtirilgan modeli o'quvchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos ravishda tashkil etilishi zarurligi ko'rsatib o'tilgan.

Shuningdek, Axunova tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda inklyuziv ta'lim jarayonida ota-ona va jamoatchilikning o'rni o'rganilgan [8]. Muallifning fikricha, refleksiv faoliyat faqat o'quvchi va pedagog bilan chegaralanib qolmasdan, ota-onalarni ham pedagogik jarayonga faol jalb qilishni talab etadi. Bu esa o'quvchilarning psixologik qo'llab-quvvatlanishiga hamda ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Roziqova inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini tahlil qilib, O'zbekistonda maxsus ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarning ahamiyatini yoritadi [10]. Muallif inklyuziv ta'limning samaradorligi pedagoglarning refleksiv kompetensiyasi va individual yondashuviga bog'liq ekanligini qayd etadi.

Xorijiy tadqiqotlarda ham refleksiv faoliyatning shaxs rivojlanishidagi o'rni keng tahlil qilingan. J. Dewey refleksiyani "tajribani qayta ko'rib chiqish va tahlil qilish jarayoni" sifatida izohlaydi [11]. Olimning fikricha, refleksiya o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ongli faoliyat yuritishiga yordam beradi. Ushbu nazariya bugungi kunda inklyuziv pedagogikada keng qo'llanilib, o'quvchilarning individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida ham refleksiv faoliyatning ahamiyati alohida ko'rsatib o'tilgan. Olimning fikricha, shaxs rivojlanishi ijtimoiy hamkorlik va ichki refleksiya orqali amalga oshadi [Vygotskiy, 2018, 91-b.]. Inklyuziv ta'lim jarayonida bu yondashuv o'quvchilarning bir-biri bilan hamkorlikda ishlashi va o'z imkoniyatlarini anglashiga yordam beradi.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limda refleksiv faoliyat orqali o'z-o'zini personalizatsiyalash masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Biroq mavjud tadqiqotlarda refleksiv metodlarning amaliy qo'llanilishi, individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish mexanizmlari hamda pedagogik texnologiyalarning samaradorligi yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Shu sababli mazkur yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning nazariy va empirik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va refleksiv pedagogika tamoyillari tashkil etdi.

Tadqiqot davomida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;
- qiyosiy tahlil;
- pedagogik kuzatuv;
- refleksiv faoliyat natijalarini monitoring qilish;
- umumlashtirish va tizimlashtirish metodlari.

Tadqiqot obykti sifatida inklyuziv ta'lim muassasalaridagi o'quvchilar va pedagoglarning refleksiv faoliyati tanlandi. Tadqiqot predmeti esa refleksiv faoliyat orqali o'z-o'zini personalizatsiyalash jarayonining pedagogik imkoniyatlarini aniqlashdan iborat bo'ldi.

Tadqiqot jarayonida o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasi kuzatildi. Refleksiv kundaliklar, o'z-o'zini baholash varaqalari va pedagogik suhbatlar orqali o'quvchilarning o'z faoliyatiga munosabati tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, refleksiv metodlardan muntazam foydalanish o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini anglashiga hamda shaxsiy rivojlanish strategiyasini shakllantirishiga yordam beradi.

Refleksiv faoliyatni tashkil etishda quyidagi pedagogik texnologiyalar samarali deb topildi:

1. Refleksiv suhbatlar;
2. "Men kimman?" texnikasi;
3. Portfolio yuritish;
4. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
5. Individual rivojlanish xaritasini tuzish.

Mazkur metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, o'z faoliyatini baholashi va individual qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim muhitida refleksiv faoliyat o'quvchilarning psixologik moslashuvi va kommunikativ faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Asosiy qism

Refleksiya pedagogikada shaxsning o'z faoliyati, hissiyotlari va tajribalarini anglash jarayoni sifatida talqin etiladi.

Refleksiv faoliyat o'quvchining o'z bilimlarini tahlil qilishi, muvaffaqiyat va kamchiliklarini aniqlashi hamda keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilashiga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limda refleksiya ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki maxsus ehtiyojli o'quvchilar o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholashda ko'pincha pedagogik yordamga muhtoj bo'ladi.

Refleksiv yondashuv orqali ular o'zining ijtimoiy va akademik faoliyatiga ongli ravishda yondasha boshlaydi.

Personalizatsiya - bu shaxsning o'z qiziqishlari, ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida rivojlanish strategiyasini belgilashidir.

Ta'limdagi personalizatsiya o'quvchining individual o'quv trayektoriyasini shakllantirishga yordam beradi.

Refleksiv faoliyat orqali o'z-o'zini personalizatsiyalash quyidagi bosqichlarda amalga oshadi:

- o'z imkoniyatlarini anglash;
- shaxsiy ehtiyojlarni aniqlash;
- maqsad qo'yish;
- faoliyatni rejalashtirish;
- natijalarni baholash;
- rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish.

Bu jarayon o'quvchining mustaqil shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limda refleksiv metodlardan foydalanish quyidagi natijalarni beradi:

- o'quvchilarning o'ziga ishonchi ortadi;
- ijtimoiy moslashuv kuchayadi;
- kommunikativ kompetensiyalar rivojlanadi;
- mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi;
- psixologik barqarorlik ta'minlanadi.

Pedagogning refleksiv kompetensiyasi ham bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Pedagog o'z faoliyatini tahlil qila olgandagina o'quvchilarning individual ehtiyojlarini to'g'ri aniqlay oladi.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limda refleksiv faoliyat orqali o'z-o'zini personalizatsiyalash o'quvchilarning individual rivojlanishida muhim omil ekanligini ko'rsatdi.

Refleksiv metodlar o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini anglashiga, mustaqil fikrlashiga va shaxsiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishiga yordam beradi.

Inklyuziv ta'lim muhitida refleksiv faoliyatni samarali tashkil etish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- ta'limning individuallashtirilishi;
- o'quvchilarning ijtimoiy integratsiyasi;
- pedagogik qo'llab-quvvatlashning kuchayishi;
- shaxsiy kompetensiyalarning rivojlanishi.

Shu asosda quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Inklyuziv ta'lim muassasalarida refleksiv texnologiyalarni keng joriy etish;
2. Pedagoglarning refleksiv kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha treninglar tashkil etish;
3. O'quvchilarning individual rivojlanish xaritalarini ishlab chiqish;
4. Refleksiv kundalik va portfolio tizimidan foydalanishni yo'lga qo'yish;
5. Inklyuziv ta'limda psixologik-pedagogik xizmatlarni kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, refleksiv faoliyat inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirishda hamda o'quvchilarning o'z-o'zini personalizatsiyalash jarayonini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. UNESCO. Inclusive Education: Ensuring Access to Education for All. - Paris, 2020.
2. UNICEF. The State of the World's Children. - New York, 2021.
3. Schön D. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. - London: Routledge, 2016.
4. Xolmo'minova O.J., Abdisamatova M.A. Inklyuziv ta'limning nazariy-metodologik asoslari // Conference of Modern Science & Pedagogy. - 2025. - №9. - B. 40-48.
5. Turayev Y.Sh., Sherova G.X. Bo'lajak pedagoglarning inklyuziv ta'lim muhitida kasbiy faoliyatga tayyorlash texnologiyasi // Uzbek Scholar Journal. - 2026. - №50. - B. 18-22.
6. Eshmamatova S.T., Goipova M.A. 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi // Journal of New Century Innovations. - 2025. - №12. - B. 20-25.
7. Raxmatullayeva A., Eshmamatofa S. 2020-2025-yillarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi va "Yo'l xaritasi" // Tadqiqotlar. - 2025. - №7. - B. 14-18.
8. Axunova O.A. Inklyuziv ta'lim jarayonida ota-ona va jamoatchilikning o'rne // Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. - 2026. - №1. - B. 278-281.
9. Xutorskoy A.V. Sovremennaya didaktika. - Moskva: Piter, 2019.
10. Roziqova R.R. O'zbekistonda inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari, pedagogik imkoniyatlari // Advances in Science and Education. - 2026. - №5. - B. 17-19.
11. Dewey J. Democracy and Education. - New York: Macmillan, 2015.